

Ste. Gertrudis

VAN NIJVEL

patrones van
Bergen op Zoom

Ste. Gertrudis

van Nijvel

[Fons Gieles](#)

Extra bijlage van de Vreugdebloem
bgv
700 jaar Heerlijkheid van Bergen op Zoom

Voorzijde: Ste. Gertrudisbeeld in nis boven
Ste. Annastraat te Bergen op Zoom;
beeldhouwer: Piet van Dongen, 1938

Moedige Christenvrouwen

Alvorens het leven van Sinte Gertrudis, patrones van de stad Bergen op Zoom, nader te beschouwen, is het dienstig een licht te werpen op de plaats welke de vrouw in het Romeinse en Frankische recht innam. Die plaats was nihil, De vrouw bezat geen recht, ze was een rechteloze. De maatschappij van de Romeinen was een mannelijke aangelegenheid. Het waren Christenvrouwen uit de voorname Romeinse bestuursgelederen die de waardigheid van hun persoon wensten te bevestigen, vaak ten koste van hun eigen leven. Geïnspireerd door Christus Woord gaan zij de zware strijd aan om als een *persoon* erkend te worden.

De aanzet tot de kerstening van West-Europa is uitgegaan van heel moedige meisjes. Zij trotseerden de wil van hun papa, die hen dwong te huwen met een door hem opgediste bruidegom. De christenmeisjes verkozen daarentegen vrijwillig onvruchtbaar te blijven 'omwille van het Koninkrijk der hemelen'. In de ogen van heidenen een dwaasheid, een niet te doorgronden besluit, dat alle vaderlijk gezag, zoals dat eeuwen lang heerste, passeert en de weg opent naar een nieuw leven van hoger liefde.

De historica Regine Pernoud heeft in haar prachtig boek: 'La femme au temps des cathédrales'(1980) haar aandacht gericht op die eerste Christen-vrouwen ten tijde dat Gallië onder Romeins beheer stond. Het Romeinse Recht kende de vader binnen het gezin alle macht toe. De vader kon op grond van de 'Patria Potestas', zelf beslissen wie van zijn kinderen bij hun geboorte mocht blijven leven en wie niet. Het was een volstrekte uitzondering wanneer in een nog ongekerstend Romeins gezin sprake was van meer dan twee meisjes. In het algemeen mocht het oudste meisje blijven leven. Juristen uit die tijd

spreken menigmaal over het gewelddadig doen verdwijnen van het jongste. Jongens kregen bij hun geboorte een voor- of persoonsnaam. Het meisje slechts de familienaam van haar vader.

Binnen het Romeins gezin was de vader de enige volledige burger. Wie dat gezag contesteerde, speelde met zijn leven. Eerst in 390 na Chr. tegen het einde van de 4e eeuw, ontnemt het Burgerrecht de vader zijn recht om te beschikken over leven en dood van zijn kinderen.

Het Christendom schonk de jonge vrouw de welkome gelegenheid op aller-nobelste gronden aan de Patria Potestas te ontkomen. Wat de vrouwen nimmer hadden genoten, wat geen enkele Romeinse Wet haar toestond, dat schonk hen het Evangelie. Christus had gezegd: 'Er zijn onvruchtbaren vanuit de moederschoot; er zijn er die onvruchtbaar zijn geworden door de ingreep van mensen; en er zijn onvruchtbaren omwille van het Koninkrijk der Hemelen'. Christus erkent dat de vrouw het recht heeft op vrije keuze. Dat was heel goed nieuws. Het betekende, dat het Evangelie de autonomie van de persoon als rechtmatig veronderstelt. In feite erkent Christus de vrouw als rechtspersoon. Volgens Zijn Leer is de vrouw geen rechteloze meer maar een *persoon*.

De piepjonge Kerk kreeg aldaar een aanmelding van voorname jonge vrouwen uit de Romeinse kringen. Zij zochten hun heil bij de geloofsverkondigers, vaak bisschoppen die tevens over grote bestuurlijke macht en invloed beschikten. De bisschoppen namen hen binnen de kerk op en gaven die moedige Christinnen specifieke taken. Het staat er zo droogweg genoteerd, alsof het een vanzelfsprekendheid was. De werkelijkheid was heel anders. Wát een bloed heeft er

gevloeid, wát een pijnigingen hebben zij doorstaan om zich aan Christus te binden.

De vele Romeinse vrouwen die hun keuze met de dood betaalden, leven voort in de Kerk, die haar opnam in de lijst van Martelaressen. We noemen hier o.a. Agatha (251), Agnes (304), Caecilia, (230), Lucia (304), Catharina (307, Marguerita (304), Serapia (120), Dorothee, Eulalia, Blandine en Anastasia, allen gestorven in 304.

De geloofsvolgingen onder de Romeinen moesten de opmars van het Christendom stuiten. Tegenover al hun mannelijk wapengeweld, vonden zij, dé heersers par excellence, deemoedige doch overtuigde mannen en vrouwen, die brandstapel noch pijnbank, kerker noch leeuwenmuil vreesden.

Rond de figuur van de grote geleerde, asceet en kerkvader, de H.

Hieronymus, groepeerde zich een aantal vrome vrouwen. Hieronymus (340-420) wist hen te inspireren tot de studie. Eén van zijn leerlingen, de H. Paula, stichtte te Bethlehem het eerste vrouwenklooster. Van Hieronymus had zij de Hebreeuwse taal geleerd. Zij maakte studie van de Psalmen, H. Schrift, en

eerste Commentaren. Met grote toewijding verdiepten de eerste vrouwelijke wetenschappers zich in het klooster te Bethlehem in een spiritueel en intellectueel leven. De H. Paula overleed in 404.

De H. Hieronymus leverde de gigantische prestatie om de boeken van de H. Schrift te vertalen in het Latijn (Vulgata). Zijn vertaling kreeg de Kerkelijke goedkeuring. Vanaf dat moment geldt die als de officiële tekst voor de Kerk en liturgie.

Hieronymus correspondeerde met vrome vrouwen te Rome, zoals Marcella en Fabiola. Laatstgenoemde was de dochter van een Romeins aristocraat. Fabiola stichtte te Rome het eerste hospitium. Doel ervan was om pelgrims, die ziek en uitgeput waren, te verzorgen en onderdak te geven. Later stichtte zij nog een opvangcentrum te Ostia voor pelgrims, die per schip naar Rome waren gekomen. De hongerigen werden er gespijzigd en de dorstigen gelaafd.

De H. Marcella (overleden in 410), stichtte het eerste vrouwenklooster te Rome op de Aventijn. Door gewelddadigheden en mishandelingen, haar door Hunnen aangedaan, liet zij als martelares het leven.

In het jaar 513 richtte Césaria, (die een zus was van Césaire, bisschop van Arles) een verzoek aan haar gewijde broer om een soort regel te ontwerpen voor de jonge vrouwen, welke zich te Arles hadden aaneengesloten rondom de kerk van St. Jean le Moustier. Het zou het begin worden van het eerste vrouwenklooster in het Koninkrijk der Franken.

De H. Radegundis (+587) stichtte te Poitiers een nonnenklooster. Dit klooster zal later van grote invloed worden op de hoofse stijl in de literatuur.

Venantius Fortunatus was destijds intendant van het klooster van het H. Kruis te Poitiers. Hij had in het Gallische land een gunstig klimaat voor zijn dichtkunst gevonden. Fortunatus, aangetrokken door de re-

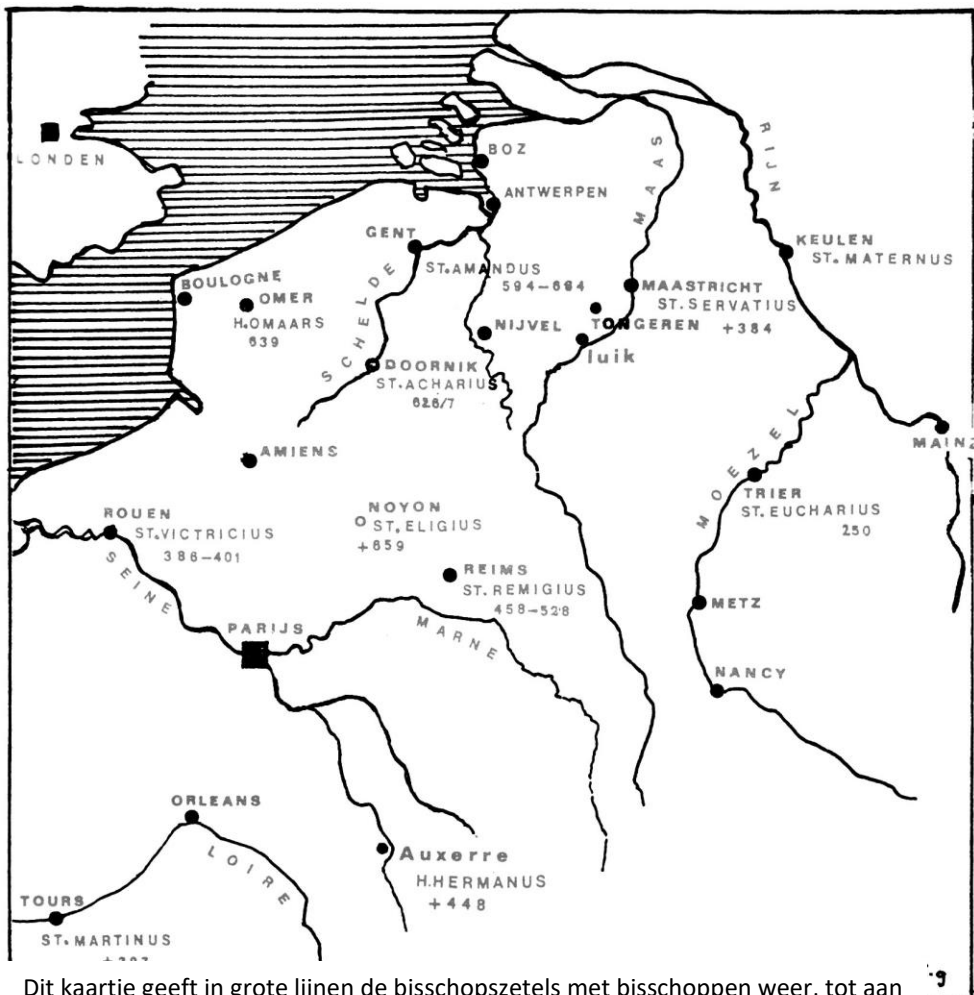
putatie van Koningin Radegonde ging in 567 naar het klooster te Poitiers. Hij werd de dichter van het befaamde Vexilla Regis en het Pange Linqua Gloriosi.

In 651 werd te Parijs het 'Hotel de Dieu' geopend waar zieke pelgrims zich konden aanmelden voor gratis verzorging. Tot op de dag van heden bestaat dit huis van de naastenliefde voort, dank zij de inzet van ontelbare mannelijke en vrouwelijke religieuzen.

Tenslotte vermelden we de H. Melania die te Jerusalem een klooster liet bouwen. Als dochter van schatrijke ouders met grote bezittingen gaf zij haar eigendommen weg voor de vrijkoop van c.a. 8000 slaven.

Wanneer het Christendom in onze streken binnensijpelt, hebben de Romeinen er hun centra van bestuur gebouwd van waaruit zij Gallië, Belgica en Germania met strakke hand onder hun beheer houden, zowel civiel als militair. Tegelijkertijd trokken zij altaren op voor hun eigen Goden.

Ver van de legerplaatsen, diep in de wouden bleef de autochtone bevolking hun Germaanse en Gallische cultus getrouw. Zij offerden bij heilige bomen, op de hoogtes brandden hun vuren. De vruchtbaarheid van de aarde verzekerden zij zich door mensenoffers. Hun doden werden verbrand of in hurkzit aan de aarde toevertrouwd. In het najaar brandden de Wodanvuren ter verdrijving van de boze geesten in de lucht. De zonnewende werd gevierd.

Geloofsverkondigers

De eerste geloofsverkondigers waren met de Romeinse legers naar onze streken gekomen. Een van de allereerste was de H. Maternus, levend in de 1e eeuw na Chr. Hij werd de eerste bisschop van Keulen. In de stad Triér, die er zich op beroemt reeds vóór de komst van de Romeinen stad van betekenis te zijn, vestigden de Romeinen het centrum van hun bestuur. De jonge kerk is er vertegenwoordigd in de persoon van bisschop Eucharis, die vanuit Triér een aantal nieuwe bisdommen in het leven roept.

In het gebied tussen Schelde en Maas is de heilige Servatius onvermoeibaar bezig het Christendom te planten.

Om te midden van heidenen en animisten het Chr. Geloof te prediken waren mannetjesputters nodig. Zij ontmoeten hoon, tegenwerking en doodslag, Zij beschikken over een onuitblusbaar innerlijk vuur waarmee zij op pad gaan. Noem dat gerust een heilig vuur, een 'feu sacré', waarvan de vonkenregen neerdaalde in de harten van de heidenen.

We denken hier aan de H. Martinus van Tours. Als 15 jarige legioensoldaat komt hij in Gallië terecht. De arme bedelaar aan de stadspoort schonk hij de helft van zijn soldatenmantel. Martinus, in 't geheim Christen, steeg in aanzien en verwierf zich invloed aan het hof te Triér. Niet lang, want spoedig viel hij in ongenade. Hij hing zijn zwaard aan de wilgen en werd monnik. Later de beroemde bisschop van Tours. Onder de heidense Franken bewerkte hij grote bekeringen. Hij zag er niet tegen op een heilige boom om te hakken. Martinus werd de patroonheilige van Frankrijk. Hij stierf 11 November 397.

Bisschop Victricius van Rouen had de zware taak om onder de hardnekkige Morini, wonende langs de Noordzeekust tussen Boulogne en Ostende, de Blijde Boodschap te brengen.

Vanuit Reims was Remigius werkzaam. De invallen van de Hunnen, Barbaren, Gothen en Bourgondiërs brachten het jonge plantje van het Christendom grote schade toe. Veel verkondigingswerk werd van vooraf aan hernomen.

Wanneer omstreeks 600 enige rust is weergekeerd nemen Godsmannen als Eligius (St.Eloy), vanuit Noyons, bisschop Omaars en Amandus ¹) de verkondiging stoer ter hand. Vanuit Ierland komen monniken naar Nijvel om verder uit te gaan zwermen op Frankische bodem. Hun uiterst strenge kloosterregel zal aldaar de mildere regel van St. Benedictus ontmoeten, die groter levensvatbaarheid en realiteitszin vertoont.

Een andere manier waarop het Christendom zich gaat uitbreiden is via invloed van de christelijke vorstin op haar heidense echtgenoot. Koningin Clothilde weet Clovis voor het Christelijk geloof te winnen. Clovis laat zich dopen (497) en daarin volgen hem drieduizend krijgers. En wat te zeggen van de invloed van Geneveva, geboren in 422, die leeft als een kluizenares. In 451 verheft ze haar stem als de bevolking van Parijs uitzinnig is geworden bij het vernemen van de nadering der Hunnen en de stad willen verlaten. Attila stormt richting Parijs. De stad Metz stond al in lichterlaaie. De vooruitzichten zijn niet rooskleurig. Geneveva bezweert het volk niet op de vlucht te gaan. Zij belooft dat de Hunnen hun stad niet zullen binnendringen. Men wil Geneveva in de Seine gooien maar zij houdt stand. En zij redt haar stad: de Hunnen worden voor Orleans teruggeslagen alsook voor Troyes. Vanaf dat ogenblik is Geneveva in de hele wereld bekend. Tot in Syrië spreekt men over haar.

¹ Bisschop Amandus zal in het leven van St. Gertrudis een grote rol gaan spelen. Hij wordt haar leidsman.

1 Beeld van Koning Dagobert

Koningen en Hofmeyers

Reeds ten tijde van Julius Caesar was het gebied waarin Nijvel (Nivelles) was gelegen een dichtbevolkte woonkern. De echte ontwikkeling trad eerst in ten tijde van de Merovingers, die in het bezit waren van immens grote landgoederen. Toen koning Chlotarius (614-628) nog minderjarig was, had de landadel in Neustrië een belangrijk deel van de koninklijke macht zich toegeëigend.

Eenmaal op de wettige troon, regeerde Chlotarius met krachtige hand. Hij beging echter de fout om zijn nog piepjonge zoon Dagobert I in 622 tot medebestuurder aan te stellen en hem tegelijkertijd tot koning van

Dit kaartje geeft België en N. Frankrijk weer ten tijde van de Gallische Oorlogen.

Aan weerszijden van de Scaldis (Schelde) leefden de Grudii. Langs de kust de Morini. Parijs heet Lutetia, gelegen aan de Sequana (Seine)

het gebied Austrasië te benoemen. Zo iets was, bestuurlijk gezien, een riskante onderneming. Om nu de Austrasische adel terwille te zijn besloot Chlotarius aan zijn zoon een paar wijze en ervaren bestuurders tot hulp te geven. Die waarnemend bestuurders waren Arnulf van Metz en Pepijn van Landen, beiden hoofden van de aristocratie en uiterst bekwame mannen in het regeren met vaste hand. Chlotarius stierf in 628. Zoon Dagobert trad nu in de bevoegtheden van zijn vader en ging zelf regeren. De geschiedschrijvers zeggen dat

zijn regering deels wordt beachreven als wijs en rechtvaardig, deels als wreed en gekenmerkt door een onverzadelijke hebzucht. Arnulf van Metz had dit zien aankomen en zich derhalve reeds in 627 uit staatszaken teruggetrokken. Enige jaren later viel Pepijn van Landen ook in ongenade bij de grillige vorst Dagobert. Pepijn vertrok. Niet voor lang echter want na Dagoberts dood aanvaardde Pepijn van Landen ten tweede male het majoordoomschap. De zoon van Dagobert, n.l. Sigebert 11, was nog te jong om het koningschap uit te oefenen. Pepijn stierf in 639. Zijn hofmeyerschap werd waargenomen door Pepijns zoon Grimoald. Eenmaal de macht proevend, be kroop Grimoald de verleiding zich het koningschap toe te eigenen. Om het actueler te zeggen: de zaakwaarnemer verliest zijn beperktheid uit het oog en proclameert zich tot eigenaar van de zaak.

Grimoalds zoon Childebert werd tot troonopvolger geproclameerd omdat Sigebert geen kinderen had. Toch had Grimoald buiten de waard gerekend. Er werd een late koningszoon geboren: Dagobert, waarvan de opvoeding in handen kwam van Grimoald.

In 656 stierf Sigebert en de kleine Dagobert werd koning. Na een regeringsperiode van zeven jaar zond Grimoald zijn concurrent naar een klooster in Ierland onder geleide van Didon de Poitiers. Na een aantal jaren is Dagobert zijn verblijf in Ierland beu en komt naar het vaste land terug. Geen heugelijke terugkeer: hij werd vermoord. Nu proclameerde Grimoald vervolgens zijn eigen zoon Childebert tot koning, hetgeen de woede opriep van de adel en geestelijkheid. In 658 werd de eierzuchtige vorst gevangen genomen en aan de koning van Neustrië uitgeleverd. Zuchtend in de gevangenis van Parijs werd Grimoald in 662 om het leven gebracht.

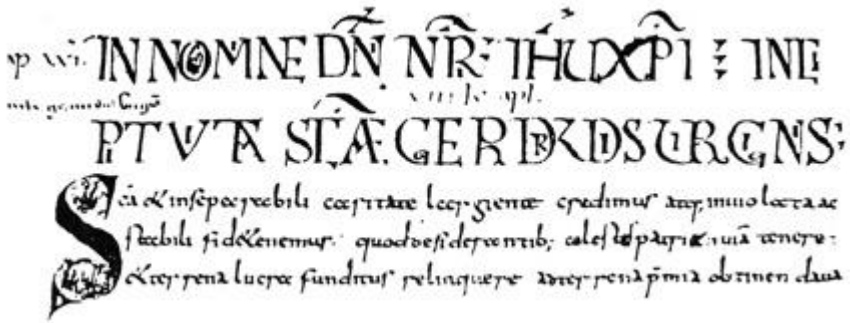
Gertrudis²) leed veel onder het verdriet, dat zij van Grimoald had. Haar wereldse broer bezorgde haar slapeloze nachten. Amper een jaar na zijn gevangenneming overleed Geertrudis in geur van heiligheid.(659)

Troon van Koning Dagobert i (Louvre)

² Gertrudis was de dochter van Pepijn van Landen, en de zus van Grimoald.

Na deze korte vogelvlucht over de nog Jonge Kerk, waar het oog speciaal werd gericht op de verdiensten welke vrouwen voor de ontplooiing van het Christendom hadden, geraken we nu aan het belangrijkste onderwerp: De Heilige Gertrudis van Nijvel.

Wat we van haar weten, werd het allereerst opgetekend door de monnik, genaamd Richinius, een tijdgenoot van de abdisse. Hij schreef het leven van Gertrudis, de 'VITA GERTRUDIS', aangevuld met de gebeurtenis, welke de gezellen van St. Feuillen was overkomen, "Additamentum nivialense de Fulano".

Een handschrift uit de 8e eeuw bewaart het verhaal over Gertrudis. Dit handschrift berust in de Bibliotheek van de Universiteit van Montpellier. Het begint met de Latijnse aanhef: 'IN NOMINE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI: INCIPIT VITA SANCTAE GERTRUDIS VIRGINIS.' De calligraaf heeft de letters I verwerkt in de ruimtes van, en náást de andere hoofdletters. (zie de afbeelding)

Haar leven te Nijvel

Pepijn van Landen, Geertrudis' vader, was een grootgrondbezitter, krijgsman en waarnemend bestuurder van Koning Dagobert. Een deel van Pepijns landerijen had Nijvel tot centrum. Hij woonde daar het allerliefst. Hij bezat er een villa, die oorspronkelijk door de Romeinen was gebouwd doch door hen verlaten, toen vele wilde horden dit gebied waren binnen gevallen om er alles te vernielen en in brand te steken. Na de volksverhuizing keerde eindelijk de rust terug en begon een periode van herstel. De vervallen villa, (waarvan bij opgravingen de Romeinse funderingen werden gevonden) werd opgeknapt tot een Merovingisch landhuis, waarin Pepijn met zijn vrouw Itta gingen wonen. Itta was geboren in Aquitanië. Zij stamde uit een vorstelijk en machtig geslacht. Bisschop Amandus, die haar latere leidsman zou worden bij het stichten van een klooster te Nijvel, was eveneens afkomstig uit Aquitanië.

Uit het huwelijk van Pepijn van Landen met Itta werden drie kinderen geboren: Grimoald, de zoon die hun veel zorgen zou baren; Begga en Geertrudis, hun twee dochters. Sommige schrijvers maken melding van Valdrada als hun oudste dochter. Zij zou als bruid zijn geschonken aan Adelgiseel, de Austrasiër.

Het gezin van Pepijn kende gelukkige dagen op het landgoed te Nijvel. Op zekere dag kwam Amandus aankloppen, komende vanuit Neuilly, begeleid door Ansegis en Clodulf, zonen van Arnulfus van Metz. Ale derde was met hem meegekomen Anceel, enige zoon van legeroverste Athalin uit Neustrië. Voor Itta en Pepijn waren zij oude bekenden, die zij als kinderen hadden gezien bij Arnulfus, collega-hofmeijer van Pepijn.

Amandus kwam boodschappen, dat koning Dagobert, die grillige, onberekenbare heerser, een jonge zoon Siegbert had verwelkomd. Amandus had het kind mogen opnemen in Christus' Kerk door het Doopsel. "En nu vraagt Dagobert vergeving voor wat hij U, Pepijn misdeed. Tevens verzoekt hij om naar zijn paleis te Neuilly te komen om zorg te dragen voor de opvoeding van zijn zoontje". Intussen viel het oog van Anceel op Geertrudis, schoon als de morgenstond. Deze aanblik zou Anceel, hoofdman van Amandus' gewapend geleide, nooit meer vergeten. Dat meisje zou zijn bruid worden, o zo!

Intussen moest, tot groot verdriet van Geertrudis, het hele gezin naar Neuilly verhuizen. Maar Grimoald was blij. Hij hield van een verzetje. Neuilly was een pretcentrum waar de decadente sfeer van de Romeinen, die al lange tijd vertrokken waren, ale een zwaar parfum was blijven hangen. Grimoald hoopte, door zijn zus Geertrudis bij z'n vriend Anceel warm aan te bevelen, politieke winst te boeken. Volgens het verhaal dat de schrijfster Marie Koenen publiceerde onder de titel "De roeping van Geretrudis" (1940), zou het officiële aanzoek van Anceel plaats hebben gevonden te Neuilly. Het authentieke verhaal over De Roeping van Geertrudis spreekt echter nadrukkelijk over Nijvel.

Omstreeks het jaar 637-638 verwelkomt Pepijn te Nijvel de koning Dagobert, die door een schare edellieden uit Austrasië wordt begeleid. Tijdens het feestmaal maakt een jonge edelman een gunstig gebruik van s'Konings aanwezigheid om bij Pepijn om de hand van zijn dochter te vragen. Geertrudis, een kind van 13 jaar, wordt aan het voltallige gezelschap voorgesteld.

Zij weigert met beslistheid om de jonge pretendent te huwen. Zij bevestigt geen andere bruidegom te willen dan Christus Zelf: nec illum nec alium terrenum nisi Christum dominum volebat habere sponsum³). Haar roeping maakt zij de heren duidelijk en getuigt aan haar omgeving van haar voorbestemming: a quali Regi amata fuerat!"⁴)

De H. Amandus benoemt Gertrudis tot Abdisse (tek F.G.)

Tot zover de geschiedschrijver. Heel beeldend beschrijft Marie Koenen hoe het aanzoek verliep. Het was Anceel gelukt om Dagobert te doen functioneren als zijn postillon d'amour. Naar oud gebruik bood Dagobert een goudstuk aan Pepijn. Zou Pepijn dat aannemen, dan was daarmee "de bruid geleverd". Doch de christen-hofmeijer Pepijn nam op verzoek van Gertrudis het goudstuk niet aan. Een bewijs, dat hij de vrijheid van zijn christen-dochter eerbiedigde. Voor die tijd en in die omstandigheden een manmoedig besluit.

³ Niet een aardse, maar Christus de Heer die ik als echtgenoot wil hebben.

⁴ Geen koning had zo'n geliefde.

Wanneer Pepijn kwam te overlijden, riep zijn echt-genote Itta de hulp in van Amandus, vurig apostel en verkondiger van Christus' Boodschap. Deze adviseerde het landhuis te Nijvel te doen inrichten als klooster. Geertrudis en Itta met nog een aantal edelvrouwen besloten de raad van Amandus op te volgen. De voorzienigheid had op het juiste ogenblik Amandus naar Nijvel geadigd, dat lag aan de grenzen van zijn bisdom.

Na Pepijns dood waren heel wat regionale edellieden begerig om zich de goederen van Pepijn toe te eigenen. Nu zijn villa een klooster was geworden, zou naasting ervan de straf opleveren van excommunicatie.

Itta knipt bij haar dochter Gertrudis de haren af. (tek F.G.)

Daar waren de ridders bang voor als de dood. Dat de maatregel een wijs besluit was, bleek alda na Pepijns dood toen zich gewapende pretendenden meldden en zich een weg naar binnen trachtten te verschaffen.

Om haar dochter aan de Frankische aristocratie te onttrekken, bracht Itta Geertrudis naar het kerkje van de H. Maria, dat ten tijde van Pepijn in de nabijheid van de Nijvelse residentie was gesticht. Daar, in aanwezigheid van Amandus en de plaatselijke priesters, knipta Itta de haren van haar dochter af in de vorm van kroon, symbool van haar afzien van een leven in de wereld. Vervolgens overhandigde een priester en Amandus haar de heilige sluier. Itta benoemde Gertrudis tot eerste Abdisse ingevolge het privilege dat de eigenaar van het klooster bezit om zelf iemand te verkiezen om de kloosterlijke waardigheden te dragen.

De kloosterstichting te Nijvel wordt gedateerd tussen 647- 650. Zowel mannen als vrouwen leefden in een kloosterlijke doch gescheiden gemeenschap. De gebouwen waren gescheiden. In het begin kwamen Ierse monniken het mannenklooster bevolken. Zij verbleven er om van daar uit naar Rome te gaan om de liturgische werken te zoeken, over te schrijven voor de abdij. Vervolgens voeren zij een beleid om nieuwe volgelingen naar Nijvel te brengen. Zij verzorgden de diensten van de liturgie want een aantal onder hen is priester.

Itta onderhield brede betrekkingen met Foillan, (St. Foillan) een Ier, die een klooster stichtte te Fosses dat gelegen was op de terreinen van Nijvel en aan Foillan afgestaan.

Itta koos voor een compromis tussen de kloosterregels van de Ierse monniken en die van de Italiaanse. De Ierse regels waren onverbiddelijk en streng. Alle straffen voor eventuele fouten waren schriftelijk vastgelegd in een strafboek. Had men tijdens het zingen een

fout begaan, betekende dat zes zweepslagen. Eenzelfde straf stond op het kerven van een snee, maken van een kras. Per dag moest men 300 maal knielen en even zoveel keren s 'nachts. Fanatieke boetelingen waren het, de volgelingen van Sint Columbanus. Deze geestelijke Hercules was ca. 590 met een twaalftal gezellen naar het vaste land gekomen, de stok in de hand, zoals het Evangelie zegt.

Hoewel de Ierse monniken in hoog aanzien stonden voelde men toch meer voor de opvattingen van Sint Benedictus, wiens regel menselijker en soepeler was.

Geertrudis koos de Italiaanse Regel. De Ierse vond ze te Keltisch.

Het verhaal van de doodslag en vondst van de gezellen van St. Foillan,
Detail Reliekschrijn (replica Pushkin museum)

Wonderen

Reeds tijdens haar leven baarde Geertrudis opzien door wonderlijke gaven. Nadat Feuillon, de Ier met enkele gezellen een bezoek aan Nijvel had gebracht keerden de jeugdige monniken terug naar hun nederzetting te Fessen. Toen ze op de terugweg aan de rand van het bos te Roeulx kwamen, wisten ze de terugweg niet te vinden en verdwaalden. Zij kregen echter onderdak aangeboden in een boerderij waar ze verwelkomd werden door een bedenkelijke hartelijkheid welke hun wantrouwen wekte.'S Nachts werden zij in hun slaap door de gastheren vermoord. Feuillon was de schedel ingeslagen en de lichamen geworpen in een put van een varkenshok. De monniken die in het Ierse klooster te Fossen waren achtergebleven gingen in hun ongerustheid naar Gertrudis om raad. Intussen is Geertrudis door een engel gewaarschuwd over de moord op Feuillon en begint een zoektocht. De engel zegt, dat een teken uit de hemel het graf zal aanwijzen. Op de plaats aangekomen zien de zoekenden een vuurkolom opstijgen. Op die plaats ontdekten ze de mishandelde lichamen. In processie draagt men de lichamen naar Nijvel ter verering. Het lichaam van Feuillon werd naar Fosse gebracht en daar begraven.

Een andere zeldzame gebeurtenis vond plaats in de kapel van het klooster waar plotsklaps boven het hoofd van de abdisse Gertrudis een schitterende vuurbol verschijnt en een half uur blijft stralen. Dan trekt de vuurbol zich langzaam terug om dan vervolgens boven de hoofden van medezusters te staan vonken. Aldra ging van Geertrudis een roep van heiligheid uit. Zij was een bijzonder uitverkorene en door haar komen velen tot bekering.

Haar sterfdag voorspeld

Door het vele vasten geraakte Geertrudis uitgeput. Weinigen wisten dat zij onder haar habijt een ruw boetekleed droeg. Enkele dagen voor haar dood liet ze een van de monniken uit het convent naar haar komen:

"Ga vlug naar de pelgrim, die zich in het klooster te Fossen heeft teruggetrokken en zeg hem: Gertrudis zend mij om U te vragen welke dag ze zal sterven".

Het antwoord luidde: "Vandaag is het de 16e Maart 659. Morgen, tijdens de H. Mis zal Gertrudis opgaan naar de Heer. De gelukzalige St. Patrick en de uitverkorenen Gods met de Engelen zullen haar verwelkomen".

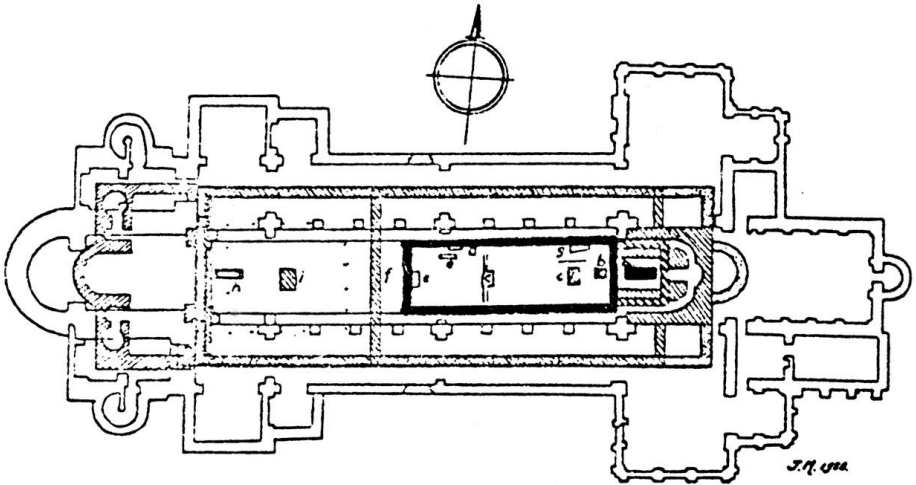
Haar graf pelgrimsoord

En zo is het gebeurd. Zij stierf in het Kerkje van O. L. Vrouw. Rondom haar sterfbed hing een zoete geur als van heerlijke zalf. Die geur bleef heel lang in het vertrek hangen. Na Geertrudis' dood kwamen velen naar haar graf om te bidden en genezing te vinden.

Het eerste document dat het leven van Geertrudis beschrijft dateert ongetwijfeld uit jaar 670, na de dood van Wulfetrud, nicht van Geertrudis, die haar opvolgde als hoofd van het klooster.

fragment Ste. Gertrudis-schrijn met de opstanding uit de doden van een verdronken jongen.
(replica Pushkin museum, Moskou)

Plattegrond van de huidige Gertrudiskerk te Nijvel.

De donkere lijnen (in het midden) omlijnen het kerkje van St. Pieter, met daarachter de 7e eeuwse kapel, waarin Ste. Gertrudis begraven is,

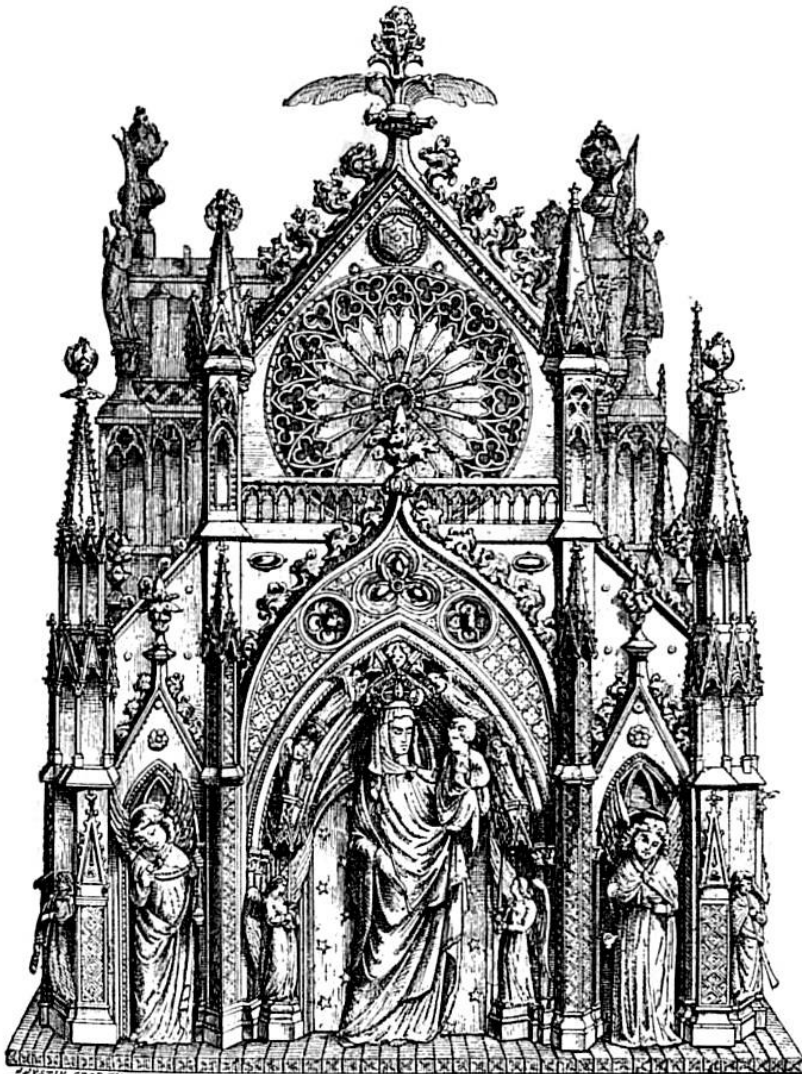
Tekening ontleend aan J. Gauze *Nivelles en roman pais*, Guide Touristique

Begraven

Haar stoffelijk overschot werd begraven in de kerk van St. Pieter te Nijvel, dat is onder de huidige Collegiale. De toeloop van pelgrims noodzaakte het kerkje regelmatig (vanaf 650 tot 5 x toe⁵) te vergroten. Het bed, waarop de H. Gertrudis stierf, werd object van verering en werd daarom naar de kerk van St. Paul gebracht. Door aanraking gebeurden talrijke wonderen: blinden genazen, bezetenen van de duivel bevrijd en zelfs zou er van opstanding uit de doden sprake zijn.

⁵ Wikipedia, [Collégiale Sainte Gertrude de Nivelles](#) : Vijf opeenvolgende kerken, werden gebouwd van de 7e tot de 10e eeuw, voorafgaand aan de huidige Romaanse kerk. Onder het hoofdschip is een archeologische kelder waarin de ruïnes liggen. De eerste Merovingische kerk, gebouwd rond 650, herbergt de grafgewelven van de eerste religieuze gemeenschap van de abdij van Nijvel. De laatste kerk, Karolingisch, bevat het graf van Ermentrude, kleindochter van Hugues Capet

Een stukje van het bed wordt naar Andenne gebracht op verzoek van haar zuster Begga. Ook daar geschieden vele wonderen. Deze wonderen die kort na haar dood plaats vonden, werden opgetekend in haar levensbeschrijving. De meeste wonderen geschieden in de periode na haar dood en het eind van de 9e eeuw.

De Schrijn van Ste Gertrudis. Afmetingen: L 100 B 80 H 54 cm

Bron in de Crypte

Heildronk op Ste. Gertrudis

Pelgrims naar het graf van Ste. Gertrudis te Nijvel kwamen in de crypte om haar zo dicht mogelijk te vereren. In die crypte was een waterput, Keerde men weer huiswaarts, dan dronk men elkander "een behouden thuis komst toe" uit diezelfde bron. Gertrudis zou hen dan beslist beschermen. De waterput stond vlak bij het altaar in de crypte.

Daardoor deelde het water in de liturgische plechtigheden en werd als gewijd water beschouwd. Dat heeft vanouds, in christelijke zin, de kracht om de duivel te verjagen. Wanneer men water uit de bron, die in de crypte ontsprong, op de akkers uitgoot, heette dat 'de veldmuizen te verdrijven'.

In feite een verdrijving van de boze, zoals bij een huis-zegening voorop staat.

De beker, waaruit de pelgrims te Nijvel het water dronken uit de bron in de crypte, zou de vorm hebben gehad van een scheepje. Dat zou nog eventueel verband kunnen houden met de bronnencultus in de Gallo-Romeinse religie.

Waterbronnen waren kostbaar en van een religieuze betekenis. Aan de oorsprong van menige rivier dacht men, dat een bepaalde god- of godin de rivier verwekte en bezielde. De godin van de Seinebron, Sequana, wordt afgebeeld, staande in een scheepje.

Zou de scheepsvorm als drinkbeker ontstaan zijn onder Gallo-Romeinse invloed? Tenslotte was het huis van Gertrudis' vader gebouwd op een plaats, waar eertijds een Romeins landhuis stond.

De eerste Christenen bewaarden uiterst zorgvuldig de met bloed doordrenkte klederen van hen die voor hun geloof waren gestorven.

Zij maakten er reliquien van die zij met zich droegen. De rechtstreekse

aanraking van de relikwie legde een rechtstreeks contact met de persoon van de martelaar of martelares. Men wist zich daardoor beschermd en verzekerd van de bijstand der heiligen.

Plaatsen waar grote heiligen waren begraven hadden grote toeloop. Het graf van Petrus te Rome genoot en geniet de eeuwen door de aandacht van de gelovigen. Toeloop betekende tevens dat er werd geofferd.

Op bepaalde ogenblikken in de geschiedenis van de Kerk werd de relikwie-verering door de geestelijkheid gepropageerd omdat het goed geld opbracht. Daarmee is de kracht van de relikwie niet ondergraven, wel het oprechte gebruik ervan, dat ontaardde in handel. Dan is men wel heel ver verwijderd van de geest der grote Heiligen.

In dagen van nood, ziektes en natuurrampen werden de relieken van Heiligen door de stad omgedragen, gepaard gaande met gebed en nachtelijk waken om aldus met hun steun het kwaad dat de mensen teisterde te verdrijven. Vanaf heel vroege tijden tot op de dag van vandaag worden de relieken van Sinte Geertrudis in en rondom Nijvel in processie omgedragen⁸).

Replica van de reliekschrijn in het [Puskin museum](#) te Moskou. (meer info in het [bijvoegsel](#) achterin.

Reliekschrijn van Ste. Gertrudis

De relieken van Ste. Gertrudis werden tot 1298 in een sobere, sarcophaagvormige kist bewaard. Dat ging veranderen toen op 18 Sept. 1272, het kapittel van het Gertrudisklooster het contract ondertekende waarin omschreven was, dat de edelsmeden Nikolaas v. Douai en Jaquemont van Nijvel de nieuwe schrijn zouden vervaardigen naar het ontwerp van de monnik Jakob van Anchin, zelf edelsmid. Na 26 jaar was het werk klaar.

De schrijn kreeg de vorm van een driebeukige kerk, alles in Gothische stijl. Op de voorzijde Christus als Wereldrechter, op de achterzijde staande de Moeder Gods, Op het midden van de twee zijkanten Christus aan het Kruis en de H. Gertrudis, elk geflankeerd door

Apostelen en Heiligen. Op de dakvlakken van de middenbeuk taferelen uit het leven van Ste. Gertrudis. Alles in gedreven zilver en vergulde onderdelen, rijkelijk voorzien van edelstenen.

Dit hoogtepunt uit de edelsmeedkunst werd in 1940 vernietigd, toen brandbommen de Collegiale Kerk van Nijvel, waar de schrijn werd bewaard, in vlammen deden opgaan. Enkele onderdelen zijn bewaard gebleven, waaronder de afbeelding van de H. Gertrudis, mirabele dictu⁶).

De relieken van Gertrudis werden gelukkig in een aparte ruimte bewaard. Zij zijn kostbaarder dan al het goud, zilver en edelgesteente

Een van de weinige stukken van de in 1940 verloren gegane reliekschrijn uit de 13^e eeuw

⁶ Wonderlijk genoeg.

en werden in dagen van dreigend gevaar steeds in veiligheid gebracht.

Bergen op Zoom zou ook de eer hebben gehad de relieken van Ste. Gertrudis onderdak te mogen bieden. De bibliothecaris v.h. Archeologisch Museum te Nijvel was zo welwillend nadere gegevens mij toe te zenden. Dit nieuws willen we onze lezers niet onthouden. De relieken van Ste. Gertrudis zouden ooit naar Bergen op Zoom zijn gebracht toen de Franse Republikeinen Nijvel waren binnengetrokken. Dat was 1793.

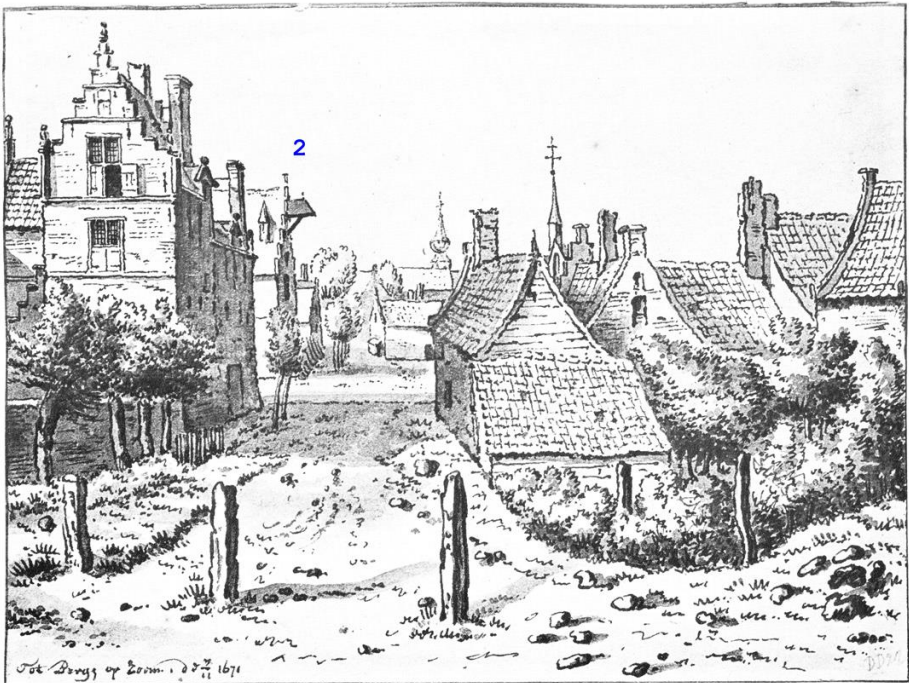
In 1805 kwam er te Nijvel, des middags om 2 uur een kar aan, rechtstreeks komend van Bergen op Zoom. Er werd halt gehouden voor de kerk van het H. Graf, alwaar een kist van grenenhout werd afgeleverd. De kist was dicht gespijkerd. Op de spijkertoppen was het lakzegel aangebracht van Mr. Kanunnik Lacroix. Laatstgenoemde was aanwezig en bevond zijn zegel intact.

Nadat de kist geopend was, zag men een tweede kist van eikenhout in de vorm van een doodskist, waarin de relieken van Ste. Gertrudis lagen. Deze werden intact bevonden. Het werd bevestigd door Mr. Berlaimont, sous-prefect van het 3e arrondissement van het departement van de Dyle.

(Mr. Kanunnik Lacroix was aanwezig toen de relieken (1793) in de kist werden gedaan om in den vreemde in veiligheid te worden gebracht) Getekend: Ch. Lacroix, Bandar, Burgemeester, Berlaimont, sous-prefect en de heren Vicarissen.

Gegevens ontleend aan het proces-verbaal, dat bij die gelegenheid in opdracht van de bisschop van Mechelen moest worden opgemaakt ter verifiëring van de relieken⁷).

⁷ "Sainte Gertrude: Histoire, culte, folklore" Nivelles, 1981.

Naast het pand, gemerkt met 2 werd de Schuilkerk gebouwd voor de Katholieken uit B.O.Zoom en omgeving Tekening van Barnardus.Klotz, 1671 (zie Tekeningen uit Bergen op Zoom p52)

De relieken kwamen op 27 Sept.1803 te Nijvel aan. 29 Sept, feestdag van de Aartsengel Michaël, werden ze in grote processie naar de oude Collegiale gebracht⁸). Vier oude kanunnikessen droegen de houten sarcophaag met de kostbare relieken de Gertrudiskerk van Nijvel binnen. Gertrudis was weer thuis van een van haar allerlaatste omzwervingen.

Kerkelijk behoorde Bergen op Zoom destijds tot het bisdom Antwerpen, onderdeel van het Aartsbisdom Mechelen. Het zou een

⁸ J.Tarlier- A.Wauters: "Géographie et Histoire des Communes belges. Prov.de Brabant Arron. de Nivelles, Bruxelles, 1862 blz. 124.

eer zijn schuilplaats te mogen zijn voor de stoffelijke resten van onze stadspatrones.

Maar nu is de vraag: waar? De Gertrudiskerk was in handen van de Hervormden die bepaald niet reliquie-gezind zullen zijn geweest. Meer voor de hand ligt de schuilkerk aan de Korenmarkt, onopvallende plek, (toen) aan de stadsrand gelegen.

Op de hoek Korenmarkt-Korenbeursstraat stond de pastorie, 't Cleyng Engels Huys. Pastoor was toen de Z.E.Hr. Petrus Boenders (1778-1807)⁹). Hij kreeg vanaf 1794 als kaplaan Corn. Jud. van Aken. Deze zou in 1807 pastoor worden.

Toch is enige reserve op zijn plaats waar het de naam Bergen op Zoom betreft. De heer Jan Sanders zegt in een diepgaande studie over het volkslied: *Er gingen drie herderkens jagen buyten de Poorte van Bergen op Zoom*, dat in België drie plaatsen te vinden waren met de naam Berg-op-Zoom¹⁰).

In Nijvel spreekt men óók van Berg-op-Zoom. Wie van onze Bergenaren duikt eens in het verhaal over de "*charrette venant directement de Berg-op-Zoom avec une caisse de bois de sapin, clouée de plusieurs clous sur les têtes desquels était apposé à plusieurs endroits le cachet de Mr. le chanoine Lacroix etc.?*"

⁹ Past. Raaymakers: "De Ste.Gertrudiskerk te Bergen op Zoom". Uitgave Numa-Hasselmann. B.O.Z

¹⁰ Jan Sanders: DE DRY HERDERKENS of HET WONDER VAN BERGEN OP ZOOM Van een Kerstlied, dat geen Kerstlied, Van een Berge-op-Zoom dat geen Bergen op Zoom is" [De Waterschans 3e Jaargang no.1](#) Periodiek_van de Geschiedkundige Kring Stad en Land van B.o.Z. 1971.

De kans dat Gertrudis in een van deze drie 'Berg-op-Zooms' in West- en Frans Vlaanderen onderdoek, lijkt zeer aannemelijk. Weliswaar leeft tot op heden in onze stad het hardnekkige verhaal, dat ooit binnen een straal van c.a. 100 mtr. vanaf de Gertrudiskerk een twaalftal zilveren Apostelbeelden verborgen werd doch nimmer meer

DIS op een zilveren
dje van een regenten-staf
B.O.Z.-Kevelaer
enhof, BoZ. (tek. F.G.)

tevoorschijn kwam. Nu telt de reliekenshrijn van Gertrudis wel zilveren apostelbeelden. Maar men noemde ooit een batterij kanonnen ook 'De Twaalf Apostelen'. Dat is even iets anders!

Detail van de oude tolkaart van de Schelde ([Scheldekaart](#)). Bovenaan de stad 'bergen' (op zoom); ten zuiden ervan, richting Schelde staat de kapel van Sinte Gertrude. Wat verder het kasteel van 'borchvliet'.

Vanuit het gehucht te vijfhuizen was een veerdienst naar Zuid-Beveland.

Haar kapel te Oud-Borchvliet

Tot 1580, jaar van de beeldenstorm, stond er op de hoge duinrand bij Oud- Borgvliet aan de Schelde de kapel toegewijd aan Ste. Gertrudis. Van binnen waren schilderingen, die de legende(n) van de Heilige Abdisse van Nijvel tot onderwerp hadden. Maker van de schilderingen was Jan van Goerle uit Antwerpen ¹¹⁾ In de Liggeren van het Antwerpse St. Lucasgilde wordt hij omschreven als: Cleerschilder, peintre de tenture. Jan heeft dus, gezien zijn specialiteit, tapisserieën geschilderd.

¹¹ C. Slootmans: *De kapel van Sinte Geretruda aan de Schelde* De Ghulden Roos no.21 1961, blz.110.

Hij maakte ze in 1527 voor de Gertrudiskapel, Jan werd 1518 aangenomen als Vrijmeester van het Antw. Lukasgilde, waarin hij 1539 voor het laatst staat vermeld.

Wat waren nu de meest geliefde legenden die het volk over Ste. Gertrudis vertelde? Vermoedelijk mogen we dat afleiden uit een Altaarretabel, dat te Nijvel werd bewaard. Het was vervaardigd door Jean Thonon uit Dinant In 1623 liet de Abdis Margueritte de Henni (1604-1623) een testament na voor het laten maken van een retabel over het leven van Gertrudis. De taferelen werden uit albast gemaakt.

1. Ste. Gertrudis redt de ridder, die zijn ziel aan de duivel had verkocht. Het koord, waarmee de duivel de ridder wilde ophangen komt in handen van Gertrudis die er de duivel aan opknoopt. (Goed overwint kwaad)
2. Ste. Gertrudis kalmeert de storm. Ierse monniken, die op haar verzoek naar Rome voeren om er reliquien en boeken te halen, roepen Gertrudis aan, die de storm bedaart.
3. Ste. Gertrudis dooft de brand van het klooster na haar dood. Toen men ging blussen zag men Gertrudis boven de vlammen zweven, die met haar mantel heel rustig het vuur doofde.
4. Ste. Gertrudis aanvaardt de gave van Odelard en geneest hem. Ten teken van aanvaarding komt uit de schrijn de hand van Gertrudis gestoken!
5. Een kreupele, neergeknield voor het beeld van de H. Gertrudis, wordt genezen.
6. Een kloosterzuster die in een waterput was gevallen wordt door Ste. Gertrudis eruit gered.

Gertrudis redt de ridder
die zijn ziel aan de duivel had verkocht.

Op het kritieke moment, waarop de duivel het (door de ridder met bloed getekende) contract toont, zit Gertrudis plotsklaps achter de ridder te paard. Bij het zien van Ste. Gertrudis moet de duivel wijken en verliest de strijd om de ziel.

Bovenstaande afbeelding ontleenden we aan het processiewimpeltje van het Belgische plaatsje [VORST](#) (provincie Antwerpen), dat reeds in 897 een Gertrudiskerkje had. De legende laat dit tafereel zich afspelen op de Scheldeoever. [Verwijzing](#)

Stan Dietvoors schreef in 1924 een prachtig boekje: *De liefde van Sinte Geertrui*, waarin de ridder, welke ooit door de jeugdige Gertrudis werd

afgewezen, het niet opgaf en overal waar hij Gertrudis kon vinden, zich heen spoedde.

Het is een variant op de bekende Faustlegende; waar de afgewezen ridder uitgroeit tot de Faustfiguur en Gertrudis de rol speelt welke later aan Gretchen wordt toegedicht.

Zowel Gertrudis als Gretchen zijn in feite de H. Maria, die in een Griekse legende uit de 6e eeuw de priester redt, die zij ziel had verkocht aan de duivel. De naam van de priester was Theophilus. Aan middeleeuwse hoven werd dit verhaal door troubadours in geuren en kleuren verteld. Men griezelde bij het haardvuur als de troubadour half fluisterend sprak, dat het contract met de duivel werd getekend aan de voet van een galg, in aanwezigheid van Rapax¹²), afgevaardigde van Satan. Maar werd uiteindelijk de verloren gewaande ziel door diens vurig gebed tot Maria door Haar gered.

[Oproep aan de lezers:

*De andere vermelde legenden werden (helaas) niet weergegeven;
wie kent ze wel?]*

¹² Wellicht stamt deze naam af van het Romeinse [Legio XXI Rapax](#), waarvan de milities bekend stonden als rapaces, nu: rapalje.

Gertrudis

Hoe komt Sinte Gertrudis aan haar Muizen?

Merkwaardig genoeg wordt in de levensbeschrijving van Gertrudis (7^e eeuw) niet over muizen gesproken. De beestjes komen eerst eeuwen later ten tonele om tegen haar staf en spinnewiel te trippelen. Welk verband zou er tussen muis en heilige kunnen bestaan?

Muizen en rattenplagen veroorzaakten veel ellende. Op enkele uren tijd konden de grijze knabbelaars een oogstveld omleggen en oppeuzelen. De halm werd van onder doorgeknagd en de malse korrels vielen naar beneden.

Mogelijk is, dat bij intensivering van de landbouw de muizen zich in groter getale in de nabijheid van da akkers gingen settelen. *De muizen werden als een KWAAD gezien. Zij roofden het brood voor de neus van de mensen weg. En dat betekent honger lijden.*

Al heel vroeg zong de Kerk" *De peste, fame et bello, libera nos Domine*", van pest, hongersnood en oorlog, verlos ons heer. Beproefd bestrijdingsmiddel was: gebed!

Omstreeks 1250 en zeker vanaf 1276 droeg men de relieken van Ste. Gertrudis in Nijvel rond¹³). Is men daarbij soms geïnspireerd door de gebeurtenissen rondom de Ark van het Verbond?

In het Oude Testament, het boek Samuel, wordt verhaald, dat de Ark van het Verbond in handen van de Filistijnen was gevallen. Spoedig brak er onder de Filistijnen een ziekte uit, gepaard gaande met builen die openbersten en de Filistijnen bij duizenden deed sterven. Al werd de Ark naar andere stammen gebracht er deed zich onmiddellijk dezelfde dodelijke ziekte voor. Tegelijkertijd verwoestten de muizen het land. Aldra werden muizen als de executanten van Gods' gram-schap beschouwd. *Brengers van onheil, boze duiveltjes.*

Men maakte vijf gouden (pest)builen en vijf gouden muizen naar het aantal Filistijnse stadsvorsten. Al de gouden voorwerpen worden in een speciaal kistje gedaan en naast de Ark gezet. Door dit offer trachtte men de Goedgunstigheid van de God van Israël te verkrijgen. De Ark werd op een kar gezet, getrokken door twee zogende koeien. Zouden de koeien met de Ark naar de Israëlieten gaan, dan was zulks het teken, dat God het offer had aanvaard.

De koeien lopen recht naar Bet-Semes waar men juist bezig was de tarwe te oogsten. Te Bet-Semes waren de mensen blij de Ark weer te zien. Uit dank voor de terugkeer werden de koeien als brandoffer geofferd, de kar als brandhout gebruikt.

Voor alle duidelijkheid volgt hierna de tekst, zoals die te vinden is in het boek Samuel.

¹³ Joseph Gauze, "Nivelles en Roman Païs blz.102- 10} Ed. Imprimeries Havaux s.s. Nivelles

SAMUEL I, hfdstuk 6

3. Zij zeiden: Wanneer gij de ark van de God van Israël terugzendt, dan moet gij haar niet zonder meer heenzenden, maar gij moet Hem in ieder geval genoegdoening geven; dan zult gij genezen en zal u bekend worden, waarom zijn hand niet van u wijkt.
4. Daarop vroegen zij: Welke genoegdoening zullen wij Hem geven? En zij antwoordden: Naar het aantal van de stadsvorsten der Filistijnen, vijf gouden builen en vijf gouden muizen, want eenzelfde plaag treft allen, ook uw stadsvorsten.
5. Maakt dus afbeeldingen van uw builen en van de muizen. die het land verwoesten, en bewijst de God van Israël hulde. Misschien zal Hij de druk van zijn hand van u, van uw goden en van uw land wegnemen.
6. Waarom toch zoudt gij uw hart verharden, zoals de Egyptenaren en Faraó hun hart verhard hebben? Lieten zij hen niet trekken, toen Hij hun zijn macht liet gevoelen, en zij gingen?
7. Nu dan, neemt en maakt gereed een nieuwe wagen met twee zogende koeien, die nog geen juk gedragen hebben, spant die koeien voor de wagen. maar brengt haar kalveren bij haar vandaan naar huis terug.
8. Neemt dan de ark des HEREN, zet haar op de wagen en legt de gouden voorwerpen, die gij Hem als genoegdoening geeft, in een kistje ernaast. Zendt haar dan weg; laat zij gaan.
9. Geeft acht: indien zij de weg naar haar gebied opgaat, naar Bet-Semes, dan is Hij het, die dit grote onheil over ons gebracht heeft. En zo niet, dan weten wij, dat niet zijn hand ons getroffen heeft; dan is het ons toevallig overkomen.
10. De mannen deden alzo. Zij namen twee zogende koeien en spanden die voor de wagen, maar haar kalveren hielden zij thuis.
11. Zij zetten de ark des HEREN op de wagen, evenals het kistje met gouden muizen en de afbeeldingen van hun gezwollen.
12. De koeien gingen regelrecht de weg op naar Bet-Semes ; zij liepen al loeiende rechtdoor zonder naar rechts of links af te buigen, en de stadsvorsten der Filistijnen volgden ze tot aan het gebied van Bet-Semes toe.
13. De mensen van Bet-Sem es waren juist bezig met het oogsten van de tarwe in de vallei. Toen zij opkeken, zagen zij de ark en zij waren verheugd haar te zien.
14. De wagen nu kwam bij het veld van de Bet-Semiet Jozua en hield daar stil. Daar lag een grote steen. Zij kloofden het hout van de wagen en offerden de koeien als een brandoffer voor de HERE.

Er kunnen vanuit dit verhaal een aantal parallellen lopen naar de relieken-omdracht van Ste. Gertrudis te Nijvel. Men mag aannemen dat de Kist van Ste. Gertrudis in zulke omstandigheden in processie door de velden van Nijvel werd gedragen. En dat zij op een van die omdrachten op wonderbare wijze muizen en ratten deed verdwijnen. Daarmee werd zij tegelijkertijd gezien als behoedster tegen de pest, aangezien ratten en muizen de overbrengers van de pest waren. Dat wist men ten tijde van Samuel reeds.

Sommige auteurs menen, dat de muizen van Gertrudis afkomstig zouden zijn uit een Keltisch, mythisch verhaal. Er bestaat inderdaad een Keltisch verhaal dat Manawyddan drie velden tarwe had gezaaid en deze, na te zijn gerijpt, wilde oogsten. Twee velden bleken des morgens geheel afgesneden te zijn. Om te voorkomen dat het derde korenveld hem werd ontnomen, hield hij 's nachts de wacht. Plots hoorde hij een groot geraas en een heel leger muizen overstroomde het veld. Ze vraten alles op. Hij poogde ze weg te jagen maar de muizen waren veel vlugger dan hij kon lopen. Slechts één viel hem in handen, een dikke, trage muis. Na opheffing van de betovering bleek de muis te zijn veranderd in 'n beeldschone vrouw, de schoonste die men ooit had gezien¹⁴).

Gertrudis' schoonheid was alom bekend. Hebben de Keltische vertellers haar schoonheid vergeleken met die van de jonge Keltische vrouw, die eenmaal tot een muis was betoverd? En werd aldus Gertrudis met muizen in verband gebracht? (F.G.)

¹⁴ T.W. Rollstone 'Mythen en Legenden', bh. 336-368 Bewerkt door Dr.B.C.Goudsmit. Uitg, W.J.Thieme en Cie Zutphen 1978.

Gevleugelde muizen op de [Christoffelschouw](#) in het Markiezenhof te Bergen op Zoom (1523)

Soms ziet men de muizen, voorzien van vleermuisvleugels. Daarmee uitbeeldend het boze dat in de lucht is. Is het toeval dat op de Bergen op Zoomse Christoffelschouw kruipend én gevleugeld ongedierte in grillige muizengestalten werd uitgebeeld? Is het de cultus rondom Ste. Gertrudis, die hier nog volop leefde?

Volgens een oud volksgeloof zouden de zielen van de overledenen 3 dagen bij Gertrudis blijven vóór zij geoordeeld werden. Die zielen worden aan haar voeten afgebeeld als muizen, dieren die met de onderwereld in contact staan¹⁵).

Ik (F.G.) vermoed, dat hier weer de *verbinding wordt gemaakt tussen Gertrudis en de Aartsengel Michaël*. Een tekst uit de Kerkwijdingsmis van de H. Michaël zegt: "Aartsengel Michael, ik heb U tot vorst aangesteld over alle voorbeschikte, ten hemel te voeren zielen".

Een fragment uit het Offertorium van de Requiemmis luidt:

¹⁵ Jan Huisman: " Moedergodinnen en Heiligen" [De Waterschans, 11^e jrg, 3-4, 1980](#)

Heer Jesus Christus, Koning der Glorie, bevrijd de zielen van alle afgestorven gelovigen van de pijnen der hel en van de diepe jammerpoel. Verlos hen uit de muil van de leeuw, dat de afgrond hen niet inzwelge en zij niet verzinken in de duisternis, maar dat uw vaandrig, de H. Michael hen opvoere tot het heilig licht!

Zoals Christus drie dagen in het graf verbleef, zo dacht men, alvorens te kunnen verrijzen, dat de ziel drie dagen in duisternis verkeerde, in afwachting van de bevrijding, de verwelcoming door de Heilige Aartsengel Michael, door God aangesteld om de zielen 'te wegen'.

Fragment uit het altaarstuk '[Het Laatste Oordeel](#)' door [Rogier van der Weyden](#) (1400-1464) Het verbeeldt aartsengel Michael die de mensenzielen weegt.

Vanouds is de goede, reine, verlostte ziel afgebeeld als een klein mensje of engeltje. Daarentegen het boze als een duiveltje. Het engeltje draagt fijne, welgevormde vleugeltjes, het duiveltje heeft vleermuisvleugels.

De H. Gertrudis wordt door haar heiligheid gezien als een hulp van de H. Michaël. De lichtbol, die boven haar verscheen tijdens haar leven, een verschijnsel dat ook haar medezusters hebben waargenomen, wijst op gelukzaligheid, uitverkoren zijn. Lichtschijnsel, fijne geuren kenmerkten menigmaal het afsterven van de gelukzaligen.

In processie wordt de reliekschrijn door de velden rondom Nijvel gedragen op een door vele paarden getrokken kar. <https://www.traipourtrait.be/rond-sint-gertrud-nijvel-2/>

Ook dit jaar, 1987, trok de stoet met de [reliëkschrijn van Ste. Gertrudis](#) op de Zondag na het feest van de H. Aartsengel Michaël. Men las ook de Mis van de H. Michaël. ([29 september of het weekend er na](#)) Gertrudis en de H. Michaël, zij zijn verbonden door het Licht dat hen voor Gods troon omstraalt. De roep van heiligheid welke van een edelvrouwe uitging zoals Ste. Gertrudis, trok de zwakke, zondige mensen aan. Immers, wie wil er niet graag in het Licht verkeren in plaats van duisternis? De beste bescherming tegen het boze én De Boze is HET LICHT. Daarvoor kruipt het ongedierte weg, slaat het op de vlucht!

Gezien in het licht van bovenstaande wordt het tafereel in de St. Christoffelschouw meer toegankelijk, daar waar neergaande ratten of muizen en lichtdragende jonge mensenwezentjes zijn uitgebeeld.

Een grafsteen in de Klaverstraat

HIC·SITUS·EST·BEA
RESURRECTION
EXPEC TANS·EX
SPEI·IUVENIS·OLI
MORINUS·QUI·DUM
LITTERIS·HUMANIC
IGENTER
RET M

HIER LIGT, IN AFWACHTING VAN DE GELUKZALIGE VERRIJZENIS,
EEN JONGELING VAN VERHEVEN VERWACHTING (TOEKOMST),
EENS (WIJLEN) MORINUS DIE TERWIJL HIJ UITBLONK IN EEN IJVERIG
BEOEFENEN DER HUMANIORA, PLOTSELING GESTORVEN IS.

Grafschrift op een steen, welke zich bevindt op een kelderval van het pand Klaverstraat 5 te Bergen op Zoom. Waarschijnlijk werd de grafsteen, van een kerk, kapel of kerkhof te Bergen op Zoom afkomstig, als bouw materiaal gebruikt. De tekst is leesbaar vanuit de kelderruimte. Een deel ervan niet. De letterhoogte bedraagt 4,2 cm, Interlinie 2,1 cm. Zichtbare breedte van de grafsteen: 50 cm.

Nadat de H. Victricius tot 401 zijn bekeringswerk onder de Morini had ondernomen, beijverden de H. Omaars (639) en o.a. de H. Eligius zich om het Christelijk geloof onder de Morini¹⁶) te verkondigen. Hun gezamenlijke inzet ia op den duur niet tevergeefs gebleken. Ten tijde van Ste. Gertrudis boeken zij een klein aantal bekeringen onder de stugge kustbewoners. Dat getal zal langzaam doch gestaag groter worden.

De grafsteen uit de Klaverstraat bevat de naam van een Morinue die hoopvol de opstanding ten eeuwige leven verwacht. Zo kwam dus een jongeling, afstammend van de Morini, ooit naar Bergen op Zoom. Wie hij was? Wie zijn ouders waren? Wat hem bewoog in onze stad te verblijven, dat alles sluimert nog in de schoot van het verleden. Niettemin hadden de heren van Glymes nauwe relaties met het gebied waar eenmaal de Morini hun wortels hadden en thans Frans-Vlaanderen heet.

Hendrik van Bergen werd in 1480 bisschop van Kamerijk. Antonius van Glymes werd in 1493 ingehuldigd als Abt van de abdij van St. Bertin te Sint Omaars. Jan III huwde met Adriana van Brimeu. Het plaatsje Brimeu, thans Brimeux, is gelegen in het Pas-de-Calais.

De jongeling van de grafsteen moet ongetwijfeld van goede huize zijn geweest. In het algemeen waren de jongens, die zich begaven op het gebied der Humaniora, voorbestemd voor hogere ambten. Bergen op Zoom had een Latijnse school in de 15e en 16e eeuw. Misschien heeft Marinus wellicht te Leuven gestudeerd.

¹⁶ Zie kaartje op pag 12

Uit oogpunt van belettering is de grafsteen zeer boeiend. Er is geen sprake van strak Romeinse hoofdletters. Eerder is er een schrijver aan het werk geweest, die met penseel of breed gepunte ganzenveer de letters heeft voorgetekend op de steen, waarna de steenhouwer de vorm in de steen heeft gebeiteld.

De man die de letters op de steen voortekende maakte tevens de regelverdeling. Vanouds noemde men hem de 'ordinator'. Hij regelde de proporties van de tekst.

Er zijn sporen te zien, die wijzen op met de hand voorgeschreven letters. Zie bv. de letter B van *Bea*, de P van *Spei*, de derde R van *Resurrectie* Bij de A van *Bea* is het dwarsbalkje in de A naar rechts wat doorgetrokken.

Eenzelfde verschijnsel merken we op bij de letter U van *Dum*. De opgaande boog snijdt eventjes de rechter letterstok. Er is voorts een grote variatie bij de letter E waarneembaar. Er is praktisch geen enkele letter E aan elkaar gelijk. De letter I kent ook de nodige onderlinge afwijkingen.

Tussen de woorden werd omwille van de duidelijkheid een punt geplaatst. Achter een zinsfragment twee punten. Merkwaardig genoeg krijgen de hoofdletters I een punt erboven.

De 'ordinator' had bepaald geen vaste hand. De eerste regels zijn zwakker van vorm dan de laatste vier regels. Vergelijk daartoe de verticale delen van letters. De letter S, altijd een van de moeilijkste vormen, vertoont de nodige vormverschillen.

De charme van het moeizame kenmerkt de lettering. De U wordt niet als V doch als een U aangewend, hetgeen een Unciaal handschrift doet vermoeden.

We danken de heer J. Holtzer voor zijn interpretatie van de Latijnse tekst. Hij meent dat we Marinus het best nu zouden kunnen vertalen met West-Vlaming. De benadering van de graftekst door de heer Holtzer is aldus:

Hier ligt, de zalige verrijzenis afwachend de bijzonder veelbelovende jongeling Olivier Morinus (Morin?), die terwijl hij zich op de klassieke letteren met ijver toelagde,

mortuus est gestorven is

mortem obiit overleed

morbo periit aan een ziekte stierf

of, indien de tekst nog in de volgende regels doorloopt

morte abreptus est door de dood weggerukt

morbo abreptus est door een ziekte werd weggerukt

Hartelijk dank aan de Hr. en Mevr. Luyckx voor de gelegenheid ons geboden om de grafsteen te mogen tekenen.

De fundamenteën van de Gertrudisbron in 1929 [WBA SCHE132](#)

De Gertrudisbron

De Ste. Geertruydsbronne op het Scheldestrand van Bergen op Zoom werd 1929 onder het slijk vandaan gehaald. Bij die gelegenheid werd bovenstaande foto gemaakt.

Oorlogshandelingen in 1588 en 1622 verwoestten de stenen opstand. Na in 1631 te zijn herbouwd omdat Frederik Hendrik het water uit de bron zo voortreffelijk vond, word in bestuurlijke kringen destijds gesproken over water uit de "Stadsfonteyne".

We leven dan in de tijd van Protestantse dominantie. In dat licht gezien zal Frederik Hendrik bepaald niet pralen met water uit een bron ooit door een Roomse Heilige aangeboord en zodoende haar naam

dragend. Maar de volksmond blijft onverstoord spreken van de Sinte Geertruydsbronne.

Ondanks geloofsvervolging en minachting van de veel geliefde Heiligenverering, gaan velen jaarlijks water en zand bij de bron halen op de feestdag van Ste. Gertrudis, 17 Maart. Omdat de geliefde heilige en Stadspatrones van Bergen op Zoom de oogst te lande beschermen zou tegen ongedierte.

Een volksbezit van eeuwenoude traditie wegwerken onder 6 mtr. hoog zand, dat getuigt van onkunde. Men heeft daarmee op de gevoelige zenuw van het volk getrapt. Doch dat niet alleen. Men had de bouwwerken ter plekke enige meters links of rechts moeten plannen¹⁷).

Toen onlangs een snelweg in Italië werd gepland bleek die dwars door een huisje te lopen waar de geliefde Sint Franciscus ooit één nachtje had geslapen toen hij op weg was naar Rome om goedkeuring voor zijn Orderegel te gaan vragen. Heel Italië gromde bij het vernemen van die wegenplannen en men legde de weg enkele meters verder.

Met een strand voor de deur dat kilometers breed is had dat in Bergen op Zoom mogelijk moeten zijn. Maar de Bergenaren gromden niet omdat hen de plannen onbekend waren. Men had simpelweg de Geertruydsbron op de kaart niet aangegeven!

F.G.

¹⁷ In de berm van de Markiezaatsweg ligt naast het talud van de Olof Palmebrug in de Gertrudisboulevard een met gras begroeid vierkant 'blok' van enkele meters in het vierkant. Daar onder ligt de fundering van de Geertruidbron.

Bijvoegsel

Rondkijken in zaal 26 van het Puskhin museum in Moskou middels de vier onderstaande koppelingen.

http://www.virtual.arts-museum.ru/data/vtours/main/index.html?lp=26_1&lang=en

http://www.virtual.arts-museum.ru/data/vtours/main/index.html?lp=26_2&lang=en

http://www.virtual.arts-museum.ru/data/vtours/main/index.html?lp=26_3&lang=en

http://virtual.arts-museum.ru/data/vtours/main/index.html?lp=26_4&lang=en

Vertaalde beschrijving bij de schrijn

Kolar uit Douai, Jacquemone uit Nijvel
Kanker van St. Gertrude. 1272-1298 gg.

De reliekschrijn van de heilige van Nijvel, die leefde in de 7e eeuw, de abdis van het klooster gesticht door haar moeder, is gemaakt in de vorm van een gotische tempel en reproduceert zijn meest karakteristieke kenmerken: de verdeling in drie beuken, waarvan het midden hoger is dan de zijkant dwars schip - transept; lancetvenster-openingen en ronde roosvensters; portalen versierd met beeldhouwkunst; pinakeltjes; versiering in de vorm van een bloem - fleurons; engelen.

Langs de omtrek van het schip staan de figuren van de apostelen en heiligen, aan het einde - Christus de Rechter en de Moeder van God die het Kind draagt. In de portalen van het transept, aan de ene zijde de Kruisiging en de andere zijde het beeld van St. Gertrude.

Scènes uit het leven van de heilige worden gepresenteerd op het dak van het schip cq deksel van de schrijn:

- * afwijzing van het huwelijk;
- * Itta knipt de haren als Getrudis non wordt;
- * Gertrude wordt een abdis;
- * genade van st. Gertrude;
- * de moord op st. Fonlana;
- * Gertrude vindt het lichaam van St. Fonlana.

Aan de andere kant worden de wonderen van St. Gertrude getoond :

- * Gertrudis redt de ziel van een ridder die deze aan de duivel verkocht;
- * Gertrude redt het klooster van vuur;
- * geschenk van St. Odelarda;
- * Gertrude wekt een verdronken baby op;
- * glorie van St. Gertrude.

Het werk van de twee meesters aan de schrijn duurde meer dan 27 jaar.

De gestileerde afbeeldingen van het kasteel, lelies en leeuwen in het sierpatroon op de (steunberen van de) schrijn geven aan dat onder de schenkers Maria van Brabant was, de vrouw van koning Filips de Stoute, kleinzoon van koning Lodewijk VIII en Blanca van Castilië.

Dit afgietsel reproduceert de oorspronkelijke staat van het monument, dat verloren ging in 1940. Slechts kleine fragmenten zijn bewaard gebleven.

Om een indruk te geven hoe de originele schrijn er uit heeft gezien, kan de lezer hier de [Maria-reliekschrijn uit Aken](#) zien.

De Gertrudiskapel aan de Scheldelaan te Bergen op Zoom anno 2019.
Deze kapel werd [omstreeks 1987](#) samengesteld uit delen van in de stad
verdwijnde kerken en kapellen. Zie ook [Stichting Gertrudis Kapel](#).